

C: U engleskim je uvjetima realistično razgovor o stanovanju smjestiti u agenciju za stanove. Zadatak u fazi C bila je, prema tome, simulacija u kojoj učenici igraju scene u takvoj agenciji gdje ljudi dolaze u potrazi za stanom.

B: U fazi jezičnog težišta morali smo stoga staviti u fokus vještine potrebne da učenici naprave tu simulaciju. Odlučili smo da težište stavimo na leksik stanovanja i jezik intervjua.

Pridržavajući se ovog jednostavnog modela može se iskoristiti bilo koji autentični materijal; učenici će tako imati priliku vježbati čitanje i slušanje s razumijevanjem; gramatika će se moći poučavati u osmišljenom i neposredno relevantnom kontekstu; usvojene vještine i znanja moći će se primijeniti za izvršavanje primjerenih komunikacijskih zadataka. Nadam se da će se ovaj model pokazati korisnim i na taj način ohrabriti više nastavnika da unose u razred najrazličitije autentične tekstove.

TH.

Stanka Pavuna

PRISTUP GRAMATICI U NASTAVI RUSKOG JEZIKA

Posljednjih godina u nastavi stranih jezika mijenja se odnos prema gramatici, prijevodu i pisanoj riječi. U nastavi se primjenjuju funkcionalne vježbe s temom iz svakodnevnog života, pa učenici pokazuju vidni napredak u vladanju stranim jezikom. I u učenju ruskog jezika polazi se s novih pozicija, pa se u nastavu uvode rezultati kontrastivnih istraživanja ruskog i hrvatskog ili srpskog jezika, istina pretežno još na temelju dugogodišnjeg iskustva, no sve više i na osnovi sustavnog istraživanja. Zbog sličnosti dvaju slavenskih jezika dolazi do »prividnog« znanja ruskog jezika, što se osobito manifestira u nepravilnoj primjeni gramatičkih oblika. Zato je tendencija da se gramatika više ne uči po *klasičnom* redoslijedu, od nominativa imenica ili infinitiva glagola i prezenta, nego se polazi s ovih pozicija:

1. gramatička interferencija,
2. izbor gramatičkog minimuma,
3. imitativno i kognitivno usvajanje gramatike,
4. uvođenje i objašnjavanje gramatičkog gradiva,
5. sustav gramatičkih vježbi

1. Gramatička interferencija

Pod pojmom interferencije razumijevamo pojave koje su posljedica uzajamnog utjecaja dvaju jezika. Pozitivna interferencija pomaže u razumijevanju ruskog jezika, koji se učenicima čini lagan, ali je zato nastavnikov posao teži jer gotovo u svakom obliku neke vrste riječi ima pojava negativne interferencije nad kojom treba budno bdjeti. Teže je »razbiti« u jeziku ono što postoji nego naučiti novo. Zato učenici više griješe u *genitivu i dativu*

imenica ženskog roda (knjige — книги, knjizi — книре) nego u instrumentalu (knjigom — книгой), jer nastavak -oŭ manje zbunjuje nego zamjena nastavaka -e i -i u genitivu i dativu.

Mnoge pogreške javljaju se u zamjeni *genitiva-akuzativa*, osobito uz negaciju. U okviru »Petojezičnog projekta« u redakciji dra Rudolfa Filipovića osvijetljen je »Padež direktnog objekta s negacijom u suvremenom ruskom i hrvatskom ili srpskom jeziku«. Na temelju detaljnih istraživanja i usporedbe u oba jezika, autor dr Antica Menac dokazuje razlike u primjeni genitiva na primjerima ruskih tekstova napisanih u posljednjih trideset pet godina i njihovih prijevoda na hrvatski ili srpski jezik. Rezultati tog kontrastivnog istraživanja pokazuju da i u suvremenim tekstovima ruskog jezika prevladava objekt u genitivu s negacijom (83,14%, a u akuzativu 16,85%), dok je u hrvatskom ili srpskom jeziku češća upotreba akuzativa.

Česta je zamjena oblika iz materinskog jezika u glagolskim oblicima (Мы хотим петь — Мы хотим петь), poslije prijedloga (Он борется бля счастья — Он борется за счастье...) zbog različite reakcije glagola (жертвовать жизнь — жизнью, достичь цель — достиг цели) itd.

2. Izbor gramatičkog minimuma

Pri odabiranju gramatičkog minimuma za učenike osnovne i srednje škole koristimo se nekim općim i specijalnim principima i kriterijumima.

Jedan od općih principa koji u posljednje vrijeme postaje sve aktualniji, jer se temelji na kontrastivnim analizama ruskog i hrvatskog ili srpskog jezika, jest princip udjela (учёта) materinskog jezika i njegove gramatike. To znači da se u izboru gramatičkog minimuma vodi računa o gramatici materinskog jezika koja je učenicima poznata na određenoj razini učenja jezika.

Tako se u ruskom jeziku ne zaustavljamo mnogo na nominativu imenica muškog i srednjeg roda ili rečeničnim konstrukcijama koje se podudaraju u oba jezika. Na taj način isključuju se iz detaljnijeg učenja one gramatičke kategorije koje su učenicima poznate u materinskom jeziku i vrlo slične, tako da se može na njih samo upozoriti, ali ih ne treba posebno objašnjavati i mnogo uvježbavati.

Princip aktivnog i pasivnog učenja jezika vezan je za razvijanje usmene i pismene komunikacijske kompetencije. Aktivni gramatički materijal na temelju kojeg se razvija usmena i pismena komunikacijska kompetencija zauzima centralno mjesto i u početnoj i u srednjoj fazi učenja jezika. Prema tom principu odabiru se osnovne gramatičke kategorije koje se ravnaju i prema ostalim principima: *principu funkcionalnosti*, *tipičnosti*, *frekventnosti*, kao i prema *principu suprotnosti*, odnosno *opozicionog izbora*.

Princip funkcionalnosti znači da se u učenju jezika ne primjenjuju izolirani morfemi, oblici ili paradigme koje bi bile same sebi svrha, nego se jezik uči u smislenim cjelinama i rečenicama koje su obično povezane u sadržajnu cjelinu i imaju isti gramatički problem. Značajan dio gradiva vezan je uz glagolske konstrukcije pomoću kojih se stvaraju kraće, dulje, proširene i složene rečenice potrebne za pravilno izražavanje misli u različitim životnim situacijama.

Princip tipičnosti proširuje se vertikalno prema razini znanja a osniva se na produktivnosti i neproduktivnosti gramatičkih oblika, npr.: u početnoj nastavi ruskog jezika tipični su primjeri lokativa imenica svih rodova na -e, на столе, полке, море... i pretpostavljaju se lokativima na -у, -ю, koji su neproduktivni, iako su u nekim strukturama česti: в саду, на берегу, в году, pa se u tim slučajevima najprije uče globalno.

Zbog principa tipičnosti u gramatički minimum ulaze najproduktivnije pojave u jeziku. O tome piše akademik Ščerba: »Сущность грамматики состоит только в общих правилах, все же исключения относятся к лексике.« (»Bit je gramatike samo u općim pravilima, sve iznimke ulaze u leksik.«)

Danas kada postoje rječnici s izborom najčešćih riječi i oblika (nažalost, pretežno iz literarnih tekstova) može se lakše odrediti što ulazi u gramatički minimum po frekventnosti.

Princip rasprostranjenosti (frekventnosti) usko je vezan za statističke podatke o učestalosti riječi i njihovih oblika. Tako, npr., podaci iz Rječnika po frekventnosti (E. Štejnfeldt) pokazuju da su u ruskom najčešće indikativne forme glagolskih oblika (oko 80% svih oblika) od kojih je više od polovice u prošlom vremenu (44,2% svih glagolskih oblika). Na sadašnje vrijeme i prosti futur dolazi 33,5%, a složeni futur javlja se samo u 1% svih glagolskih oblika. Interesantan je podatak, također iz navedenog rječnika, da su najfrekventniji padeži nominativ (33,6%), genitiv (24,6%) i akuzativ (19,5%), zatim dolaze lokativ (9,4%) i instrumental (7,8%), a na posljednjem je mjestu dativ (5,1%). Ovi podaci mogu poslužiti kao orijentacija za raspoređivanje gramatičkog gradiva u programima i udžbenicima, ali na našem jezičnom području treba dati više mjesta oblicima pogodnim interferencijom (npr. dativu).

Princip suprotnosti, odnosno opozicionog izbora odnosi se na suprotnosti unutar ruskog jezika dok se princip udjela materinskog jezika oslanja na suprotnosti između ruskog i hrvatskog ili srpskog jezika.

Taj princip ima važnu ulogu u obradi i rasporedu gradiva. Izdvajanje gramatičkih suprotnosti pomaže učenicima da usvoje različite sinonime i antonime, osobito u padežnim opozicijama u izricanju potvrđivanja i odricanja:

У меня есть учебник. — У меня нет учебника.

U suprotnosti predikata u nominativu-instrumentalu:

Его отец директор завода. — Его отец был директором завода.

U slučajevima izražavanja partitivnosti:

Я выпил воду. — Я выпил воды.

U opozicijama: куда i где: спать в комнате — войти в комнату; сидеть за столом — сесть за стол; ...

U primjeni ličnih i bezličnih konstrukcija:

Я хочу петь. — Мне хочется петь.

U početnoj fazi učenja ruskog jezika, kada se opozicioni izrazi uče globalno i do automatizacije, potrebno je uvježbati prosti futur, te kasnije neće doći do pogrešaka. Budući da učenici na početnom stupnju učenja ruskog

jezika ne poznaju gramatičku terminologiju, treba prosti futur, odnosno vid glagola okarakterizirati ostalim riječima u rečenici prema kojima se može osjetiti svršenosti ili nesvršenosti radnja: Я *весь день* читаю роман. Я прочитаю эту книжку *через час*.

Kako vidimo, izbor *gramatičkog minimuma* uključuje mnogo činilaca i nije jednostavan zato što treba uzimati u obzir sve elemente prema navedenim principima.

Ako uzmemo u obzir navedene principe po kojima se određuje gramatički minimum, onda će u IV, odnosno u V razredu osnovne škole gramatičko gradivo biti inkorporirano u kratke rečenice i imat će semantičko-modelni karakter. Gramatičke kategorije neće se posebno izdvajati, nego će se usvajati globalno i uvježbavati u raznim oblicima vježbi tako da se kroz njih provlači planirana gramatička kategorija. To će biti najfrekventniji oblici pojedinih vrsta riječi, te će se češće pojavljivati imperativ nego infinitiv, kod imenica će to biti genitiv, posebno genitiv množine itd.

Od VI razreda dalje nastavlja se učenje gramatike vertikalno i svjesno, te se postepeno uvodi i gramatička terminologija.

Uče se tipične i najčešće gramatičke forme, učenici upoznaju pravilnosti u jeziku, primjenjuju se paradigme, uspoređivanje i analogija.

U srednjoj školi nadovezuje se gramatičko gradivo na materijal iz osnovne škole i proširuje se novim gramatičkim pojmovima. Uvode se složene rečenice pa se i one teorijski objašnjavaju, uvježbavaju i tvore se nove primjenom raznih veznika i vezničkih riječi.

Didaktički princip od poznatoga prema nepoznatome te princip primjerenosti i postupnosti diktiraju opseg gradiva iz razreda u razred, što ovisi o broju nastavnih sati, usmjerenju i drugim objektivnim faktorima.

3. Imitativno i kognitivno usvajanje gramatike

Imitacija kao pojam u užem smislu odnosi se na postupak koji urezuje u pamćenje rezultate učenja ne putem svjesne radnje, već oponašanjem, ponavljanjem, tvorbom analogija ili vježbi govorenja za modelom te mehaničko ponavljanje riječi i rečenica koje treba pravilno usvojiti.

Početno učenje, ma na kojoj razini ono bilo, treba da uključuje imitiranje. Učenik promatra ponašanje učitelja ili sluša tekst na stranom jeziku i oponaša tuđe radnje, glasove i riječi te ih pokušava što adekvatnije ponoviti. Međutim, ta imitacija ne smije biti »papagajska«, nego učenik mora razumjeti ono što ponavlja, pa makar ne znajući svaku riječ jer razumijevanje mora biti makar globalno. Učenik osnovne škole spontaniji je i skloniji imitiranju od odraslih, pa se taj faktor uzima u obzir u učenju stranih jezika i sve se više snizuje dob početnog učenja stranog jezika. Praksa je potvrdila da mnogo bolje vladaju izgovorom stranog jezika ona djeca koja su počela učiti strani jezik u ranom djetinjstvu nego djeca koja ga počinju učiti u srednjoj školi.

U početnoj, »imitativnoj« fazi učenja jezika gramatika se uči »intuitivno«, bez ulaženja u objašnjenja i upotrebu terminologije.

Kognitivno (svjesno) — suprotan je pojam od imitativnog i znači učenje s razumijevanjem, smislom, i u ovom slučaju ima *funkciju sistematiziranja*.

Kognitivnost nije samo spoznaja, znanje, razumijevanje, rasuđivanje, nego je kompleksni pojam za unutarnja psihološka zbivanja kao što su percepcija, predodžba, sjećanje i pamćenje. Prema tome je i imitativno dio kognitivnog, jer je i ponavljanje za modelom i zapamćivanje ipak svjesna radnja koja uključuje pamćenje i stvaranje perceptivnih kategorija.

U učenju gramatike kognitivno je vrlo važan faktor jer se tek svjesno usvojeno gramatičko gradivo može primjenjivati u novim slučajevima. Učeniци osnovne škole traže odgovore na pitanja, te kauzalne veze među pojavama, pa jezične pojave trajnije pamte ako ih razumiju i svjesno usvajaju. Prema tome, već u V i VI razredu objašnjava se gramatičko gradivo, upućuje na paradigme i pravila, koja se ne formuliraju kao kruta šablona, nego kao logično objašnjenje jezičnih zakonitosti.

Komunikacijska kompetencija kao cilj učenja stranog jezika i kognitivan pristup u učenju gramatike ne proturječe, jer aktivno stečeno znanje, svjesno usvojeno bolje se i trajnije pamti.

4. Uvođenje i objašnjavanje gramatičkog gradiva

Metode, odnosno tehnike rada u obradi gramatičkog gradiva ovise također o razini učenja i cilju koji želimo postići. U početnoj nastavi primjenjuju se audiovizualna nastavna sredstva i pomagala, gramatika je intuitivna i uvodi se pomoću metoda *imitacije, uspoređivanja i analogije*. Takav način rada dirigira i snimljeni tekst, koji je zapravo neka vrsta programiranog materijala. Gramatičko gradivo koje je inkorporirano u tekst situacije usvaja se globalno, iako nastavnik svjesno inzistira na automatiziranju određenog gradiva, i to najčešće pomoću odgovarajućih pitanja koja uvjetuju odgovore s pravilnim oblikom. Već u početnoj fazi nastavnik navikava učenike na padežna pitanja, iako ih ne upozorava na padežnu terminologiju. Važno je da učenici pravilno odgovore i da nastavnici odgovaraju pojedinom padežu, npr:

Кого нет в классе? — Ивана и Маши.

Кому ты даёшь ручку? — Подруге, товарищу...

Куда ты идёшь? — В школу, на стадион.

Чем ты занимаешься в свободное время? — Спортом, футболом, лёгкой атлетикой...

О чём ты часто разговариваешь с другом? — О спорте, о футболе, о лёгкой атлетике...

U tzv. gramatičkoj fazi učenici uče jezične pravilnosti na nizu primjera koji su upoznali i usvojili u odgovarajućem kontekstu. Gramatika se obrađuje pretežno induktivnim putem tako da se pravilo može jednostavno izvesti i zatim sistematizirati te uvježbavati nova gramatička kategorija.

Na višoj razini učenja jezika može se gramatika obrađivati i deduktivnim putem i pomoću metode algoritma. Metoda algoritmizacije vezana je za programiranje i primjenjuje se u uvođenju i objašnjavanju gramatičkog gradiva, a algoritmi se upotrebljavaju u sustavu programiranih vježbi.

5. Sustav gramatičkih vježbi

Suvremenu nastavu stranih jezika karakterizira *raznolikost i funkcionalnost vježbi* za usvajanje stranog jezika. Gramatičke vježbe mogli bismo na-

zvati gramatičko-leksičkim vježbama, jer je gramatika inkorporirana u rečenice koje služe za pravilno usvajanje jezika. Prema tome, ni zadaci uz vježbe ne upućuju više na gramatičku kategoriju, kao npr: В данном тексте глаголы настоящего времени поставьте в форме прошедшего времени, nebo nose elemente živoga govornog jezika i daju mogućnost učeniku da shvati gramatiku kao prirodnu komponentu jezika. Tako će zadatak za prenošenje teksta u prošlo vrijeme glasiti: Всё это случилось вчера. Или: Перескажите текст, начав его словами *вчера* вместо *сегодня*.

Klasifikacija vježbi u metodičkoj literaturi vezana je uz proces zapamćivanja (vježbe za upoznavanje gramatičke kategorije, za prepoznavanje i primjenu) ili karakter vježbi za razvijanje govornih vještina i navika (receptivne, reproduktivne i produktivne vježbe). Sve te vježbe mogu biti usmene ili pismene, prema namjeni koja se želi postići.

Na temelju dugogodišnjeg rada i eksperimentiranja u primjeni gramatičkih vježbi bugarska metodičarka M. Capkova predlaže ove tipove vježbi:

1. vježbe za usvajanje oblika i značenje gramatičkih pojava;
2. vježbe za automatiziranje gramatičkih oblika (supstitucijski drilovi, prosta i složena supstitucija, tablica sa zamjenom istih dijelova ili unošenjem novog oblika, vježbe sa suprotnim dijelovima ili odabiranje elemenata, mini-dijalozi);
3. vježbe za primjenu gramatičkih pojava u usmenom ili pismenom obliku (pitanja i odgovori ili obratno, prepričavanje teksta u drugom vremenu, vježbe u obliku igre, križaljke, rebusi, povezivanje rečenica po smislu — sintaksa);
4. vježbe prevođenja kao kontrola usvojenoga gradiva i pravilnog prenošenja u materinski jezik ili obratno.

Osim toga, vježbe moraju imati jednostavno formulirane zadatke, jasne i primjerene razini znanja učenika, a i vanjski oblik vježbe (tehnička) strana treba da odgovara intencijama suvremene nastave. Važno je da se u vježbi nađe što više primjera koji se uklapaju u smislenu cjelinu, a kao putokaz obično služi model (образец), koji može biti mali minidijalog, kao npr:

Задание: *Разыграйте диалог, заменяя выделенные слова данными.*

Образец: Наташа / *синяя лента* / ей идёт

А. Что ты купил *Наташе* ко дню рождения?

Б. *Синюю ленту*.

А. Она / оно, он / *ей* идёт?

Б. Да, очень.

Соня / *красная блузка* / ей к лицу

Вера / *зелёное платье* / нравится ей

бабушка / *шерстяной шарф* / довольна им

Za uvježbavanje gramatike najbolje su supstitucijske vježbe, supstitucijske tablice i kreativne vježbe koje se osnivaju na metodi analogije. Stalnim i sustavnim radom postiže se pravilnost u jeziku, no ni najbolja vježba ne mo-

že pomoći u učenju stranog jezika ako nastavnik ne umije gradivo približiti učenicima i objasniti ga s ciljem da ga učenici trajno usvoje.

LITERATURA

- Щерба, Л. В., *Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики*, Москва-Ленинград, 1947.
- Штейнфельдт, Э. А., *Частотный словарь русского литературного языка*, Таллин, 1963.
- Ланда, Л. Н., *Некоторые проблемы алгоритмизации и программирования в обучении иностранным языкам* — *Иностранные языки в школе*, № 1, 1968.
- Цапкова, М. К., *К вопросу отбора грамматических упражнений в 5—8 класс* «Народна просвета», София, 1965.
- Леонтьев, А. А. — Рябовая, Т. Б., *Психолингвистика и обучение иностранцев русскому языку*, Москва, 1972.
- Бабов, К., *Методика русского языка в болгарской средней школе* изд. «Наука и искусство», София, 1974.
- Günther, K. — Uthess H., *Methodik Russischunterricht*, Berlin, 1975.
- Менац, А. *Падеж прямого дополнения с отрицанием в современном русском и хорваткосербском языках*, Выпуск 1, Загреб, 1978.